

Dr. Mira Krajnc Ivič | Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta,
Oddelek za slovanske jezike in književnosti

Prosim za objavo prispevka in se vnaprej zahvaljujem¹

O nekaterih dilemah pri obravnavi besedil

Please publish the article and thank you,²

Some of the Dilemmas in Teaching the Reading Material

Ključne besede:

besedilo, besedilne skupine,
besedilna vrsta, besedilni tip,
učbeniki

Keywords:

text, text groups, text class,
text type, textbook

Izvleček

Besedila glede na prototipične zunaj- in znotrajbesedilne vrstne skupinimo. Najpogostejše poimenovanje besedilne skupine je besedilna vrsta, ki je produkt dogovorjenih in ustaljenih jezikovno-vedenjskih dejanj znotraj komunikacijskega področja. Prispevek želi spodbuditi učiteljice h kritičnemu vrednotenju opisov besedilnih skupin in odkrivanju njihovih značilnosti ter tako k učenju branja z razumevanjem ali kritičnega branja.

Abstract

Texts are divided into groups based on the typical internal and external text elements. The most common term used to describe a text group is text class, which is a product of agreed upon and established linguistic actions in an area of communication. The purpose of the article is to encourage teachers to critically assess the descriptions of text groups and identify their characteristics, and thus to teach reading through understanding, i.e. critical reading.

¹ Avtorica je prispevek napisala v okviru projekta OBJEM – Bralna pismenost in razvoj slovenščine (Ozaveščanje, Branje, Jezik, Evalvacija, Modeli), šifra projekta OP20.01462, vodja dr. Sandra Mršnik, ki ga vodi Zavod RS za šolstvo. Naložbo sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

² The author wrote the article within the reading literacy and Slovenian language development project "OBJEM – Bralna pismenost in razvoj slovenščine (Ozaveščanje, Branje, Jezik, Evalvacija, Modeli)", project code OP20.01462, Project Manager Sandra Mršnik, PhD, implemented by the National Education Institute Slovenia and co-financed by the Republic of Slovenia and the European Union's European Social Fund.

Uvod

Besedilna vrsta kot najpogostejše poimenovanje za besedilno skupino je presečišče različnih jezikovnih, družbenih in kognitivnih vprašanj.

Možnosti raziskovanja in analiziranja besedil so različne, vsaki da pečat raziskovalec, interpret, tj. vsak, ki besedilo sliši, bere ... Besedila so različnega obsega, vsebin in slogovnih postopkov, različne vnaprejšnje določenosti leksike in slovničnih struktur, z različno zgodovinsko in uporabnostno vrednostjo, torej z različnimi zunaj- in znotrajbesedilnimi prvini, ki se s časom spreminjajo. Besedilna vrsta kot najpogostejše poimenovanje za besedilno skupino je presečišče različnih jezikovnih, družbenih in kognitivnih vprašanj. Znanje o besedilih in besedilnih skupinah predstavlja osnovni orientacijski okvir za procese tvorjenja in razumevanja nekega besedila.

Predmet raziskovanja besediloslovja ni le besedilo, temveč v enaki meri tudi besedilne skupine, zato prispevek prinaša analizo opredelitev nekaterih besedilnih skupin v izbranem osnovno- in srednješolskem učbeniškem gradivu, v povezavi z gradniki bralne pismenosti, zlasti z gradnikom razumevanje besedila.

1 Besedilo ali diskurz

Besediloslovje kot interdisciplinarna veda (Beaugrande, Dressler 1992: 8) besedilo v prvi vrsti razume kot pisni komunikacijski proces (Starc 2011: 433). Raziskuje pomenske in slovnične zgradbe besedila, njegove komunikacijske/sporočanjejske funkcije v posameznih kontekstih ter besedilne skupine. Dejstvo, da govorci v različnih družbeno-komunikacijskih položajih tvorimo besedila, je v jezikoslovje pritegnilo analizo diskurza, sociolingvistiko in druge pristope, katerih predmet raziskovanja je besedilo oziroma diskurz. Merila za ločevanje med pojmom besedilo in diskurz so med raziskovalci precej neenotna. Tu povzemam po Wodak in de Cilla (2006: 710), ki definirata besedilo kot predmet raziskav, kadar je žarišče na določenem dogodku ali priložnosti. Kadar pa raziskujeta vzorce, skupnost ali razmerja, v katerih nastajajo različna besedila ali priložnosti, pa govorita o diskurzu.

Besediloslovje kot interdisciplinarna veda raziskuje pomenske in slovnične zgradbe besedila, njegove komunikacijske/sporočanjejske funkcije v posameznih kontekstih ter besedilne skupine.

2 Katera opredelitev besedila je prava?

Vprašanje, katera opredelitev besedila je prava, kaže na množico različnih poskusov opredeljevanja besedila oziroma oblikovanja koncepta, kaj naj bi izraz *besedilo* strokovnjaku priklicalo iz spomina. Opredelitve besedila lahko opazujem z več gledišč ali pristopov. Naše izhodišče je lahko razvojno v smislu, katere opredelitve so se na področju besediloslovja pojavile najprej. Te opredelitve nosijo informacije o tem, kaj je raziskovalce najprej zanimalo na področju besedil. Besedilo lahko različno opredelimo, če upoštevamo le tvorčev ali sporočevalčev vidik, in drugače če upoštevamo tudi naslovnikovega, npr. opredelitev Katnić Bakaršić (1999: 80), po kateri je besedilo mesto pogajanja o smislu, saj izraz v kontekstu evocira in potencira le nekatere pomene, a praviloma le en smisel. Tvorčev in naslovnikov vidik upošteva tudi razmišljanje, da tvorec besedila svet svojih izkušenj pretvarja v besedilni svet, zato so pomeni rabljenih (jezikovnih in drugih) znakov odraz tvorčevega in pri interpretaciji naslovnikovega izkušnjejskega sveta.³ Ko govorimo o znakih, ki tvorijo besedilo, ne gre spregledati večpredstavnostnega ali multimodalnega vidika (npr. Starc 2011). To je Gansela in Jürgensa (2007: 51) privedlo do tega, da o besedilu razmišljata kot o pojavu, ki ga lahko opredelimo in opazujemo hkrati z vidika slovničnih struktur (nanašanja zaporedja, vloga zaimkov), s pomenskega vidika (kako

³ Prim. Krajnc Ivič 2015, 2017, 2018, 2020.

so na pomenski ravni med seboj povezane propozicije lahko stičnih povedi v besedilu) in z vidika komunikacijske funkcije, ki jo ima besedilo v danem kontekstu. Zavzemata se torej za dopolnjujoča opredelitev besedila. Kot merila besedilnosti pa navajata materialnost (digitalno in klasično besedilo), medijskost (internet, radio, televizija), intertekstualnost, funkcionalnost⁴ in celostnost.⁵

Neko besedilo je naslovníku posredovano prek nekega kanala, tvorjeno na nek način/stil, tema je razvita ali opisno ali utemeljevalno, odvisno od komunikacijske funkcije.

3 Ali tvorijo besedilno skupino vsa besedila, ki se začenjajo na črko/fonem T?⁶

Odgovor je pritrdilen, če termin *besedilna skupina* ne uporabljamo s strokovnega vidika. Pojmovanje besedilnih skupin je namreč odvisno od načinov, kako raziskovalci pojmujejo besedilo. Eden prvih načinov skupinjenja besedil so funkcijske zvrsti jezika oziroma besedil. Najpogosteje se za poimenovanje besedilne skupine uporabljajo termini besedilna vrsta, žanr in besedilni tip. V prispevku izraza besedilna vrsta in žanr uporabljam sopomensko in ju razlikujem od besedilnega tipa. Zakaj? Besedilni tipi se namreč nanašajo izključno na jezikovne značilnosti besedila. Merila razlikovanja med različnimi besedilnimi tipi so tako: slog, tematski razvoj ali slogovni postopek, komunikacijska funkcija in kanal. Neko besedilo je tako naslovníku posredovano prek nekega kanala, tvorjeno na nek način/stil, tema je razvita ali opisno ali utemeljevalno, odvisno od komunikacijske funkcije. Da lahko govorimo o besedilni vrsti, mora hkrati obstajati družbena praksa, znotraj katere nastane besedilo (Gansel, Jürgens 2007: 60). Besedilne vrste so tako presečišče različnih vprašanj jezikovne, družbene in spoznavne vrste (Heinemann 2000a: 509), njihovo poznanje predstavlja osnovni orientacijski okvir za procese tvorjenja in razumevanja besedil. Če upoštevamo večrazsežnostni in dopolnjujoč model opredeljevanja besedila, se besedilne vrste oblikujejo glede na skupne prototipične lastnosti, ki so medsebojno povezane in so vezane na kontekst ali na strukturo (ne le zunanjo obliko) besedila. Besedilne vrste oblikujejo okvir za značilne jezikovne in vedenjske vzorcev, ki temeljijo na konvencijah jezikovnih uporabnikov, imajo značilne funkcije in tematiko ter se pojavljajo v tipičnih komunikacijskih položajih (Gansel, Jürgens 2007: 92).

Besedilne vrste oblikujejo okvir za značilne jezikovne in vedenjske vzorcev, ki temeljijo na konvencijah jezikovnih uporabnikov, imajo značilne funkcije in tematiko ter se pojavljajo v tipičnih komunikacijskih položajih.

4 Kako so predstavljene besedilne skupine v učbeniškem in priročniškem gradivu za slovenščino

Analiza opredelitev besedilnih skupin v učbeniškem in priročniškem gradivu⁷ je pokazala, da sta razvrščanje in pojmovanje besedilnih skupin⁸ podobna razvrščanju in opisovanju besedil, kot je to leta 1972 izdelala Sandig (povzeto po Heinemann in Viehweger 1991: 135–136). Izbrala je 20 značilnosti in ugotavljala, katere od navedenih značilnosti so tipične za določeno besedilno skupino, npr. zdravniški recept tako ni govorjen, ni spontan, je enogovorno besedilo, med tvorcem in naslovníkom ni niti prostorske niti časovne hkratnosti, značilna ima besedilni začetek in zaključek, v veliki

4 Funkcionalnost je zanj določena s primarnimi zunajbesedilnimi značilnostmi, kot so družbena institucionalnost, situacijskost, intencionalnost, sprejemljivost in informativnost.

5 Celostnost pa, tako Gansel in Jürgens, temelji na integracijski moči komunikacijske naloge, katere sestavine določajo ciljnost in namernost besedila. Celostnost se kaže v znotrajbesedilnih merilih, kot so tematskost, kohezivnost in koherentnost, če ju je smiselno ločevati.

6 Prim. Krajnc Ivič 2018, 2020.

7 Glej gradivo.

8 Ogibam se rabi izraza besedilna vrsta, saj se zdi, da so v učbeniškem in priročniškem gradivu večinoma predstavljeni besedilni tipi.

meri sta vnaprej določeni oblika besedila in tema, besedilo ne vsebuje velelnih oblik ali glagolskega časa, vsebuje ekonomične oblike (eliptične strukture), značilne so nejezikovne prvine, razmerje med komunikacijskimi partnerji je asimetrično.

Tudi besedila v zbranem gradivu so opisana kot javna/zasebna,⁹ uradna/neuradna, enogovorna/dvogovorna, zapisana/govorjena itd. S temi merili pa le opisujemo zunajbesedilne značilnosti, zato tovrstni opisi besedilnih skupin predstavljajo le delno, nepopolno razumevanje pojma besedilna vrsta (Heinemann in Viehweger 1991: 137, Heinemann 2000a: 509–511). Razvrščanja besedil v skupine po različnih merilih, npr. a) po vsebini, temi (turistična, pravna besedila), b) po prelokucijskem učinku (humorna besedila), c) po ilokucijski vlogi (pozivna, zavezovalna), č) po tvorcu besedila (novinarska besedila), d) po slogovnem postopku (pripoved o življenju osebe, predstavitev/opis kraja, prepričevalni pogovor), brez vzpostavljenih medsebojnih razmerij pred učečega postavlja ovire. Še posebej, 1) če upoštevamo, da se besedila v srednješolskih učbenikih (npr. Bešter 1999: 60–67 in 87–90) po vlogi razvrščajo hkrati skladno po Jakobsonovi (1996: 149–160) opredelitvi funkcije jezika, ki jo povzema tudi Toporišič (2000: 724–725), in po Searleovih razredih govornih dejanj oziroma komunikacijski funkcij (Searle 1976: 10–15, Verschueren 2000: 44), a med tema razvrstitvama ni vzpostavljenega medsebojnega razmerja; 2) pod a–d navedena merila v učbenikih niso predstavljena kot merila razvrščanja besedil in kot je bilo predstavljeno, 3) besedila glede na jezikovna merila razvrščamo v besedilne tipe in ne v besedilne vrste.

4.1 Opis značilnosti besedila glede na komunikacijsko funkcijo ne izključuje njegovega opisa glede na slogovni postopek

Pri opisovanju in razvrščanju značilnosti besedil je treba biti pozoren na ločevanje med vidiki opazovanja značilnosti besedila, npr. ločevanje med komunikacijsko funkcijo in slogovnim postopkom, čeprav oboje sodi med znotrajbesedilna merila, na osnovi katerih besedila skupinimo na besedilne tipe. Po Heinemannu (2000b: 358) so besedilni tipi glede na slogovni postopek: opisovanje dejstva v prostoru, pripovedovanje, ki vrednoti fenomene v času, ekspozicija ali razlaganje, to je razgradnja konceptov, in argumentacija, utemeljena na razmerju med izrekom in tvorcem. Omenjena avtorja (Heinemann, Viehweger 1991: 148–150) za opis komunikacijskih funkcij, ki se medsebojno ne izključujejo, uporabita glagole *izraziti kaj*, *povezati koga*, *informirati koga* o čem ter *usmeriti koga* k čemu.

Tako slogovni postopek kot komunikacijska funkcija sta pomembni merili za opredelitev besedilne vrste, vendar slogovni postopek obveščanje – če je sploh upravičeno razlikovati ta slogovni postopek od ostalih – ne pogojuje nujno izključno informativne komunikacijske funkcije, nasprotno. Z obvestilom, da je npr. zapora na cesti, tvorec želi od naslovnika, da ravna na način, da se delu ceste, kjer je zapora, izogne ali upošteva, da bo pot zaradi zapore ovirana in dolgotrajnejša. Tvorec torej pri obvestilu/obveščanju pričakuje spremembo naslovnikovih načrtov, kar je značilno za vsa usmerjevalna besedila.

Možno povezovanje med komunikacijsko funkcijo in slogovnim postopkom prikazuje tabela 2.

Tvorec pri obvestilu/obveščanju pričakuje spremembo naslovnikovih načrtov, kar je značilno za vsa usmerjevalna besedila.

⁹ Termina *zasebno* in *javno* nista dovolj natančna, saj je zasebna tema znane osebnosti potencialno zanimiva za širši krog naslovnikov, v javnih institucijah (bolnišnica, vzgojno-izobraževalni zavodi) tvorjena besedila pa so lahko zanimiva le za ozek krog naslovnikov, tako je vabilo na roditeljski sestanek besedilo, namenjeno le staršem ali skrbnikom učencev točno določenega razreda izbrane šole, ožjeinteresno besedilo.

Tabela 2: Prikaz komunikacijskih funkcij glede na slogovni postopek v izbranih besedilnih vrstah.

Besedilna skupina ¹⁰	Komunikacijske funkcije, skladne z razredi govornih dejanj	Slogovni postopek
vabilo	pozivna	obveščanje, ¹¹ utemeljevanje
kuharski recept	predstavitvena, pozivna	dinamično opisovanje
oporoka	izvršilna, pozivna	dinamično opisovanje
voščilo	povezovalna (ekspresivna)	opisovanje
obljuba	zavezovalna ¹²	opisovanje ¹³
pričanje	povezovalna (ekspresivna)	pripovedovanje

4.2 Opredelitve izbranih besedilnih skupin v učbenikih

Prispevek podrobneje predstavlja in kritično vrednoti opredelitve zahvale, vabila, opravičila in prošnje kot primere besedilnih skupin v osnovno- in srednješolskih učbenikih ter priločnikih za pouk slovenščine.

4.2.1 Zahvala

V osnovnošolskih učbenikih¹⁴ je zahvala opredeljena kot:

Z zahvalo se naslovníku zahvalimo za pomoč oz. dejanje. Izrazimo hvaležnost ali zadovoljstvo, ker je za nas storil nekaj koristnega. (Črešnik in Lapanje 2003: 19)

Sporočevalec z zahvalo izraža naslovníku hvaležnost za dejanje, ki mu je koristilo. Zahvala je uradna ali neuradna. (Cajhen idr. 2010: 60)

Zahvala je besedilo, s katerim izrazimo hvaležnost. Lahko je neuradna ali uradna. Neuradna zahvala je besedilo, v katerem se sporočevalec navadno zahvali posamezniku, predvsem komu od najbližjih, prijateljev ali znancev. V neuradni zahvali se običajno zahvaljujemo za dejanje, ki je že izvršeno, zato je zahvala napisana v pretekliku. Uradna zahvala je besedilo, v katerem sporočevalec v imenu ustanove izrazi hvaležnost naslovníku za pomoč in sodelovanje. Naslovníka vljudno nagovorimo (npr. z besedo spoštovani), ga vikamo, uradno pozdravimo in se podpišemo s polnim imenom in priimkom, navadno napišemo tudi funkcijo. Uradna zahvala je namenjena posamezniku (npr. uradni osebi) ali ustanovi in ima predpisano obliko. Lahko jo posredujemo tudi po elektronski pošti. Tudi v uradni zahvali se zahvaljujemo za izvršeno dejanje, zato je napisana v pretekliku. (Kocjan Barle in Perme 2011: 84–85)

Zahvalo naslovimo na osebo, ki nam je naredila neko uslugo, da ji izrazimo svoje zadovoljstvo in hvaležnost. V zahvali povemo, kaj je tisto, za kar se zahvaljujemo, in navadno tudi, kaj smo s tem pridobili – npr. zmanjšali stroške, hitreje in bolj kakovostno opravili delo, se česa naučili ipd. (Kodre 2013: 91)

¹⁰ Vse navedene besedilne skupine se v konkretnem komunikacijske dogodku realizirajo kot govorjeno, zapisano besedilo.

¹¹ Obveščanje je z vidika komunikacijske funkcije pozivno in predstavitveno besedilo, tvorec predstavlja, tj. opisuje dogodek, dogajanje v prihodnosti, redkeje v sedanjosti (npr. obvestilo o obvozu) in od naslovníka pričakuje, da bo skladno z vsebino besedila spremenil svoje ravnanje, načrte, zato je slogovni postopek utemeljevanje.

¹² Pri zavezovalnih besedilih je treba biti pozoren, da se ne zamenjuje med zavezo tvorca, da bo kaj storil, o čemer govorijo zavezovalna govorna dejanja, in zavezo tvorca, da je izrečeno resnično, kar sodi v okvir Griceove maksime kakovosti sodelovalnega načela.

¹³ Tema se v voščilu, obljudi lahko razvija tudi utemeljevalno, če tvorec navede argument za svoje komunikacijsko dejanje.

¹⁴ Opredelitve je zbrala Andreja Golob.

Treba je izpostaviti, da zahvala ni zapisana v pretekliku, ampak v sedanjiku, saj naj bi tvorec v trenutku izrekanja občutil hvaležnost naslovniku za dejanje, ki ga je naslovnik opravil v preteklosti.

Ugotovimo lahko, da je zahvala kot besedilna skupina opredeljena skladno s Searleovimi pogoji posrečenosti (1971: 102) za posamezno govorno dejanje, za katero velja propozicijski pogoj: *naslovnikovo preteklo dejanje A*; pripravljalni pogoj: *dejanje A je koristno za tvorca, tvorec verjame, da mu A koristi*; iskrenostni pogoj: *tvorec občuti zaradi dejanja A hvaležnost ali priznanje*; in bistveni pogoj: *ubesedeno velja kot poskus izraziti hvaležnost ali priznanje*. Bistveni in iskrenostni pogoj se po njegovem mnenju prekrivata. Predstavljene opredelitve zahvale učbeniškem in priročniškemu gradivu pa omenjajo ali tri, dva ali le en sam pogoj posrečenosti, saj takoj preidejo na opisovanje nekaterih kontekstualnih spremenljivk (kanal, družbeno razmerje med udeleženci, ožje- ali širšeinteresnost zahvale). Temu lahko sledi navedba za zahvalo značilne leksike in slovničnih značilnosti, kot je glagolski čas. Pri zadnjem je treba izpostaviti, da zahvala ni zapisana v pretekliku, ampak v sedanjiku, saj naj bi tvorec v trenutku izrekanja občutil hvaležnost naslovniku za dejanje, ki ga je naslovnik opravil v preteklosti. Preteklik se torej lahko pojavlja le v odvisnem stavku, ki pojasnjuje in predstavlja dejanje, ki je spodbudilo zahvalo. Kocjan Barle in Perme navajata, da se samo v neuradni zahvali zahvaljujemo za izvršeno dejanje, a to velja za zahvalo v katerih koli komunikacijskih okoliščinah, torej neodvisno od razmerja med udeleženci in zaključenosti kroga naslovnikov.

Zahvala je v srednješolskem gradivu opredeljena kot:

Javna zahvala je besedilo, s katerim se sporočevalec pred javnostjo zahvaljuje komu za dejanje, ki je sporočevalcu koristilo. Ker meni, da bi za to morala izvedeti tudi širša javnost, objavi zahvalo tudi v množičnih občilih. Oblika javne zahvale ni strogo predpisana. Besedilo se po navadi začne z naslovom Zahvala, nato pa sporočevalec na kratko predstavi zasluge, ki si jih je s svojim ravnanjem pridobila navedena oseba oz. ustanova. Te zasluge so velikokrat povezane z denarno ali človekoljubno pomočjo. Sledi vljudnostni pozdrav in podpis sporočevalca. (Križaj Ortar idr. 2003: 21)

Zahvala je besedilo, v katerem sporočevalec naslovniku izrazi hvaležnost za opravljena dejanja. Z zahvalo se sporočevalec zahvaljuje naslovniku za dejanje (npr. za finančno ali drugačno pomoč, razumevanje ipd.). Značilnosti uradne zahvale so: ima značilno obliko uradnega pisma; razmerje je neenakovredno (vikanje in izrazi spoštovanja); zahvala ne sme biti predolga, da ostane jasen njen namen, pa tudi ne prekratka (ni primerno, če zapišemo samo Najlepša hvala za pomoč). (Gomboc 2002: 42)

Kadar se želimo naslovniku zahvaliti za dejanje, ki nam je koristilo, tvorimo neuradno ali uradno zahvalo. Naš namen je torej naslovniku pokazati, da nas je razveselil in da smo mu hvaležni. Da bi naslovnika prepričali o iskrenosti svoje zahvale, v besedilu: – izrečemo zahvalo (to lahko storimo neposredno, npr. z besedami zahvaljujem se ti, hvala, hvaležen sem ti; ali posredno, npr. sploh si ne moreš misliti, kako si me razveselil); – povemo, zaradi česa se zahvaljujemo, – navedemo, katere pozitivne posledice je imelo njegovo dejanje oz. kaj slabega bi se zgodilo, če nam ne bi priskočil na pomoč. Uradno zahvalo tvorimo, kadar se komu zahvaljujemo v imenu ustanove, društva, organizacije oz. kadar sami izrazimo hvaležnost ustanovi, društvu, organizaciji. Ker smo z naslovnikom v neenakovrednem, uradnem odnosu, ga vikamo ter nagovarjamo s formalnimi nagovori (npr. Spoštovani!). Zahvalo izrečemo neposredno (npr. Zahvaljujem se vam. Hvala.). Kadar se zahvaljujemo samo v svojem imenu, uporabljamo glagole v 1. osebi ednine (npr. zahvaljujem se vam ali hvaležen sem vam). Kadar se zahvaljujemo v imenu razreda ali društva, pa uporabljamo glagole v množini (npr. radi bi se vam zahvalili). Pisna uradna zahvala je po obliki podobna uradnemu vabilu. (Vogel, Kastelic in Ozimek 2007: 37–38).

Zahvala je v navedenih primerih zelo natančno in ustrezno opredeljena. Vendar lahko opazimo manjše nedoslednosti, npr. pri Gomboc mešanje terminov uradni dopis in uradno pismo. Nadalje je očitna implikacija, da v komunikacijski praksi ne obstajajo uradne govornje zahvale, saj definicija govori le o uradni zapisani in navaja njene oblikovne sestavine (nagovor, podpis s polnim imenom in priimkom) ter o neuradni govornji. Če bi ta implikacija bila ustrezna, bi pomenilo, da učenčeva zahvala učitelju, ker mu je dovolil, da seminarsko nalogo predstavlja ob drugem terminu, ni uradna zahvala, saj je govornja.

Pri zahvali je tvorec na nek način v ranljivejšem položaju, saj se čustveno razodeva. V institucionalnih odnosih je zahvala lahko z vidika iskrenosti zlorabljena.

Dodati je treba, da razmerje med udeleženci ob izrekanju zahvale ni nujno le posledica razlik v družbenem položaju, ki ga morda zaseda kateri od udeležencev in je hierarhično različen od položaja drugega udeleženca, temveč tudi od pogostosti stika. Pri zahvali je tvorec na nek način v ranljivejšem položaju, saj se čustveno razodeva. V institucionalnih odnosih je zahvala lahko z vidika iskrenosti zlorabljena.

Z vidika frazeologije so večbesedne zahvale kot *iskreno se ti zahvaljujem, iskrena hvala, najlepša hvala* primeri t. i. sporočanjško-pragmatičnih frazeoloških enot, »s katerimi bolj ali manj rutinsko opravljamo ponavljajoča se govorna dejanja in so vezani na določen govorni položaj« (Jesenšek 2000: 35).

4.2.2 Vabilo

Skladno s pogoji posrečenosti po Searleu (1971) bi vabilo lahko opredelili kot besedilo, za katero velja kot pogoj propozicijske vsebine: *to, kamor tvorec vabi naslovnika, in to, da tvorec vabi*, kot pripravljani pogoj: *tvorec ve za dogodek, za katerega je prepričan, da je ugoden, koristen tudi za naslovnika*, kot pogoj iskrenosti: *tvorec iskreno verjame, da je dogodek ugoden in koristen za naslovnika, in si iskreno želi, da bi se naslovnik tega dogodka udeležil*, in kot bistveni pogoj: *ubesedeno velja za tvorčev poskus prepričati¹⁵ naslovnika, da se (skupaj s tvorcem) udeleži dogodka*. Izraziteje kot pri zahvali pri vabilu prihaja do razlik med razvito performativno obliko vabila, torej eksplicitno izraženo tvorčevo namero z izvajalniškim glagolom: *vabim te na kavo*, in nerazvito performativno obliko, ki pa ni nujno le implicitno izražena namera, ampak hibridnost govornih dejanj omogoča različno interpretacijo in s tem odziv na govorno dejanje, ki na prvi pogled ni vabilo, npr. *Greva na kavo?* Naslovnik tako govorno dejanje ali besedilo lahko razume le kot vprašanje ali kot ponudbo ali kot (po)vabilo, da naslovnik in tvorec naredita/doživita skupaj nekaj, kar bo po mnenju tvorca ugodno za oba.

Namen vabila ni, da naslovnika le seznanimo z nekim dogodkom, ampak da ga z navajanjem informacij o tem dogodku prepriča, da se tega dogodka, po oceni tvorca, koristnega in ugodnega za naslovnika, udeleži.

Vabilo ne glede na to, ali je javno ali zasebno uradno ali neuradno – in tudi obvestilo – ima enako močan pozivni namen kot predstavitvenega, pravzaprav je prvi izrazitejši. Namen vabila ni, da naslovnika le seznanimo z nekim dogodkom, ampak da ga z navajanjem informacij o tem dogodku prepriča, da se tega dogodka, po oceni tvorca, koristnega in ugodnega za naslovnika, udeleži. Tudi zato lahko širšeinteresno vabilo, objavljeno v sredstvih javnega obveščanja razumemo kot primer oglaševalskega besedila.¹⁶

Med osnovnošolskim gradivom naj izpostavim, opredelitev, kot jo navaja Kodre (2013: 64): »Vabilo je besedilo, s katerim vabimo oz. smo vabljeni. Vsebuje naslednje podatke: *kdo vabi; kdo je povabljen; dogodek, na katerega vabimo oz. smo povabljeni; kdaj naj pridemo (točen datum in ura); kam naj pridemo*.« Kodre namreč vabilo opredeli z vidika tvorjenja (raba performativnega glagola *vabim/vabimo*), ampak tudi z vidika interpretiranja besedila oziroma predvidenega učinka na naslovnika, tj. biti (po)vabljen.

¹⁵ Uporabljen termin kaže na slogovni postopek, na katerega se v besedilu razvija tema, to je utemeljevanje, prepričevanje. Morda bi lahko uporabili tudi izraz *pozvati*, s katerim pa bi le izrecno izrazili tvorčevo namero, tj. ilokucijsko dejanje: *pozvati naslovnika, da se udeleži dogodka*. Glagol *prepričati* opisuje želen, predviden perlokucijski učinek ubesedenega.

¹⁶ Prim. opis značilnosti javnega vabila v Križaj Ortar idr. (2019: 110).

4.2.3 Ali je razlika med opravičilom, prošnjo za opravičenje in opravičevanjem?

Opravičilo (*oprosti*) oz. opravičevanje (*opravičujem se*) je večfunkcijsko govorno dejanje, ki psihološko bremeni tako tvorca kot naslovnika, saj sporočeno učinkuje kot opravičilo le v točno določeni razporeditvi za sporočanje pomembnih subjektivnih in objektivnih okoliščin, pri čemer je še posebej pomembna pripravljenost udeležencev opravičiti se oz. izrečeno in/ali storjeno sprejeti kot opravičilo (Krajnc Ivič 2010). Zato ni presenetljivo, da udeleženci za doseganje svoje namere izkoriščajo številne možnosti – kot jih nudita nejezikovni (slika 1) in jezikovni kontekst – od povsem neposrednih, kanoničnih (*opravičujem se*) do zelo nejasnih posrednih (*Kako naj bi vedela, da se bo kozarec prevrnil točno tako, da se bo polilo vso vino*). To dinamičnost v razmerju med obliko in funkcijo je treba prenesti tudi na analizo posameznih konkretnih primerov. Tu se pokaže, da ima obžalovanje, neposredno izraženo z *Žal mi je*, da X res povezovalno funkcijo, medtem ko neposredna *oprosti/oprostate* ali *opravičujem se* izražata tvorčevo zahtevo po oprostiti oz. izrecno poimenujeta dejanje, ki ga tvorec pravkar opravlja, tj. se opravičuje, ker zahteva/hoče/pričakuje/želi/prosi, da se mu storjeno opraviči; gre torej za pozivno in izvršilno funkcijo. Manj jasno izražena zahteva po oprostitvi je v primerih, ko se udeleženca ne poznata med seboj in tvorec namesto omenjenih glagolov uporabi medmetni *pardon* ali izposojeni *sorry*. Ta lahko pomeni ‚opravičujem se za x‘ ali ‚obžalujem x‘. Tvorec tako lahko le zadovoljuje predvideno naslovnikovo pričakovanje po vljudnosti. Z navedenim pa se pravzaprav vrnemo na izhodišče: če je naslovnik izrečeno in/ali storjeno pripravljen razumeti kot opravičilo, je storjeno že opravičeno.

Tvorec lahko z uporabo medmetnega *pardon* ali izposojenega *sorry* le zadovoljuje predvideno naslovnikovo pričakovanje po vljudnosti.

Slika 1: Primeri nejezikovnega poskusa opravičevanja.

Kako torej izbrano učbeniško in priročniško gradivo učečim predstavlja opravičilo? Če so v opredelitvi opravičila navedeni vzroki ali razlogi, zakaj česa nismo naredili, potem učečemu se nehote predstavljamo, kako tvoriti pojasnilo ali implicitno opravičilo. Če kot možna leksikalna sredstva navedemo leksikalne enote *žal mi je*, *obžalujem*, prav tako ne govorimo o opravičilu, temveč o obžalovanju. Res je, da se tudi tako pogosto poskušamo opravičiti, a ta poskus je impliciten.

»Včasih se lahko opravičimo le z besedami *oprosti*, *oprostate*, *žal mi je* ipd. Marsikdaj pa je potrebnih precej več besed. Vsako zapisano opravičilo mora vsebovati naslednje podatke: kdo je pisec opravičila, koga opravičuje, kaj opravičuje/za kaj se oz. ga opravičuje, kje, kdaj in zakaj je do tega prišlo, prošnjo za opravičilo.« (Drusany, Cajhen in Kapko 2001: 66–67)¹⁷

Ena od temeljnih značilnosti opravičevanja kot izvršilnega govornega dejanja je, da ga ne more opraviti nihče drug kot oseba, ki je dejanje storila, ali kot navaja Austin (1992: 25–26), obstajati mora konvencionalen postopek, v katerem prava oseba na pravem mestu in ob pravem času izreče točno določene besede. Z drugimi besedami, če sem po pomoti razbila babičino najljubšo vazo, se za moje dejanje ne more opravičiti moja mama, ampak le jaz. In še v tem primeru lahko govorimo o neposrednem opravičilu le, če uporabim glagol *opravičevati* v prvi osebi ednine, v sedanjem času in povednem naklonu. Uporaba velelnika *oprosti/oprostate*, kaže na to, da naslovnika eksplicitno pozivamo, da opravi dejanje, za katerega menimo, da ga lahko naredi in je za nas ugodno. Iz zapsanega izhaja,

¹⁷ Prim. Debeljak in Jožef Beg 2004: 128.

da predstavljena opredelitev opravičila ne govori o opravičevanju, temveč o prošnji za opravičenje, kot je tudi nakazano z zapisom *prošnja za opravičilo*.

»Opravičilo je besedilo, s katerim izrazimo obžalovanje za nek neljub položaj ali dogodek, ki smo ga povzročili ali bili vanj vpleteni. Vedno povemo, kaj je tisto, za kar se opravičujemo, in če je le mogoče tudi, zakaj je do tega prišlo. Uradno opravičilo je besedilo, v katerem uradna oseba izraža ali sprejema obžalovanje za nek neljub položaj ali dogodek, v katerega je bila vpletena.« (Kodre 2013: 95)

»Opravičilo je dopis, v katerem sporočevalec izraža obžalovanje zaradi svojega ravnanja, ki je naslovniku škodovalo oz. je z njim sporočevalec kršil dogovor; ob tem navede tudi vzrok za storjeno »napako«.« (Križaj Ortar idr. 2011: 81)

Za dejanja opravičevanja velja, da so z vidika frazeologije to pravzaprav ustaljeni obrazci oziroma sporočanjsko-pragmatične frazeološke enote.

Из primerov je razvidno neustrezno razlikovanje med opravičevanjem, pojasnjevanjem in obžalovanjem. Opazimo lahko tudi, da zbrano gradivo ne predstavlja besedilnih vrst, temveč besedilne tipe. Prve so namreč odvisne od značilnosti nejezikovnega konteksta, kamor sodi razlikovanje med uradnim in neuradnim opravičevanjem.

Tudi za dejanja opravičevanja velja, da so z vidika frazeologije to pravzaprav ustaljeni obrazci oziroma sporočanjsko-pragmatične frazeološke enote. Če upoštevamo, da jih lahko tvorimo le zaradi potreb okolice in ne lastnih občutij, smo sicer ravnali družbeno sprejemljivo, a smo zlorabili obrazec.

4.2.4 Prošnja

Po Searleu (1971: 102) so za prošnjo kot govorno dejanje značilni naslednji pogoji posrečenosti: pogoj propozicijske vsebine: *to, za kar tvorec prosi*,¹⁸ pripravljalni pogoj: *tvorec meni, da naslovnik tvorčevo prošnjo lahko izpolni, uresniči oziroma to, kar tvorca spodbudi k oblikovanju prošnje*, pogoj iskrenosti: *tvorec iskreno želi to, za kar prosi, in verjame, da je njegova prošnja upravičena, ter iskreno meni, da naslovnik to lahko stori*, in bistveni pogoj: *izrečeno velja za poskus tvorca pripraviti naslovnika, da bi storil to, za kar tvorec prosi, oziroma da bi ugodil tvorčevi prošnji*. Ta je deloma prekrivna z željo, zahtevo, ukazom, razlike se kažejo v vpljudnostni stopnji, ki je del diskurzivne tvorčeve strategije doseganja želenega učinka/perlokucije.

V osnovnošolskem učbeniškem in priročniškem gradivu je prošnja predstavljena kot uradna prošnja ali kot besedilo, s katerim izražamo željo:

Uradno prošnjo napišemo, kadar želimo, da bi od ustanove/podjetja ali uradne osebe pridobili neko korist/ugodnost. K pisanju prošnje nas najpogosteje spodbudi javni razpis, ki ga je objavila ustanova ali podjetje. (Drusany 2007: 51)

Uradna prošnja je besedilo, pri katerem sta naslovnik in sporočevalec v neenakovrednem odnosu. /.../ Ker sporočevalec v prošnji naslovnika za nekaj prosi ... (Kocjan Barle in Smisl 2013: 100)

Prošnja je besedilo, s katerim komu izrazimo željo, da naredi kaj, kar nam je v korist. (Kodre 2013: 109)

Kot že pri zahvali, vabilu in opravičilu se tudi pri prošnji kažejo določene nedoslednosti. Nehote je prirazumljeno, da v neuradnih, torej simetričnih družbenih razmerjih, ne tvorimo prošenj. S prošnjami ne izražamo želje, temveč prosimo za kaj. Razlika je precejšnja:

¹⁸ Po van Dijk (1980: 144–145) mora obstajati neka zakonitost, pravilo, domneva ali predpostavka, ki omogoča vzpostavitev vzročno-posledičnega ali mnenjsko-sklepalnega razmerja, npr. ocena nezadostno (1) mora biti sprejeta kot ocena in to kot ocena, ki pomeni, da izkazano ne zadostuje pogojem, da bi kandidat obveznost opravil.

Če se želimo ogniti komunikacijskim šumom in potencialnim nejasnostim, je bolje svojo prošnjo izraziti eksplicitno.

želim si kavice vs. *prosim, skuhaj nama kavico*. V prvem primeru naslovnika seznanjamo s svojo željo, v drugem ga prosimo, da naj jo skuha. Ali bo naslovnik prvi primer razumel kot poziv, je odvisno od njegovih izkušenj. Če se želimo ogniti komunikacijskim šumom in potencialnim nejasnostim, je bolje svojo prošnjo izraziti eksplicitno. Maksim vljudnosti s tem ne bomo kršili, le bolj iskreni bomo in natančnejši v izražanju, s čimer prav tako kažemo splošno in jezikovno kulturo.

Tudi v srednješolskem gradivu je prošnja še vedno predstavljena le kot zapisano, objektivno, pozivno in odzivno besedilo, ki ga tvorimo v uradnih komunikacijskih položajih. To izključuje vse ustne uradne prošnje, npr. *Gospa učiteljica, prosim, če lahko za trenutek zapustim razred. Nujno moram na ...*, kakor tudi dejstvo, da je prošnja lahko spodbudno besedilo.

Uradna prošnja je pozivno besedilo, s katerim želimo pridobiti korist od uradne ustanove oz. osebe. V uradni prošnji razodevamo svojo splošno in jezikovno kulturo, zato moramo paziti na vljudnost ter jezikovno pravilnost in lepo obliko zapisa. Ker je uradna prošnja objektivno besedilo, v njej navajamo samo resnične podatke, preverljive s priloženimi dokazili. (Križaj Ortar idr. 2003: 94)¹⁹

Uradna prošnja ima tipično zgradbo. /.../ Je pozivno besedilo, saj pisec od naslovnika nekaj pričakuje. /.../ Biti mora prepričljiva, zato je pomembno, da je tehtno utemeljena. Pri oblikovanju so zelo pomembne urejenost, natančnost in vljudnost. (Zajc Berzelak, Arbiter in Hribar 2008: 135)

Uradna prošnja je besedilo, ki ga sporočevalec na lastno pobudo²⁰ napiše, da bi od naslovnika pridobil določeno korist oz. uslugo. (Hodak, Kastelic in Vogel 2009: 174)

Odzivno, pozivno in uradno so značilnosti, ki prošnjo opisujejo na ravni zunajjezikovnih danosti. Te po Heinemannu (2000a: 509–511) o sami besedilni skupini ne povedo veliko. Znotrajjezikovne značilnosti so opisane z izrazi, ki se nanašajo na a) izražanje tvorčeve namere: »namen pa izražen neposredno« (Kocjan Barle in Smisl 2013: 100), b) stil pisanja: »V uradni prošnji razodevamo svojo splošno in jezikovno kulturo, zato moramo paziti na vljudnost ter jezikovno pravilnost in lepo obliko zapisa« (Križaj Ortar idr. 2003: 94–95), c) izbiro glagolskega časa: *uporabimo preteklik, ko pripovedujemo o šolanju /.../, sedanjik in prihodnjik, ko navajamo želje in obljube (p. t.), in č) slogovni postopek: »Uradna prošnja je v jedrnem delu pripovedno in utemeljevalno besedilo« (p. t.), a uradna pisna prošnja je objektivno besedilo, zato se tema ne more razvijati pripovedno ne glede na to, ali besedilne enote vsebujejo informacije o preteklih dogodkih, dosežkih ipd., ampak je za prošnjo tipičen slogovni postopek utemeljevanje. Veliko pozornosti je namenjene zunanji obliki (formi) uradne pisne prošnje. Z oblikovnega vidika zapisanega o značilnostih obravnavane besedilne skupine se zdi, da je enako pomemben zapis kraja in datuma nastanka besedila kot navajanje tistih podatkov, ki so pomembni za ugoditev prošnji. Moteče je navajanje, da se naj tvorec zahvali za morebitno ugodno rešitev prošnje. Več pozornosti je obveznim vsebinskim enotam in z njimi povezanimi leksikalnimi značilnostmi uradne pisne prošnje namenjene v Hodak, Kastelic in Vogel (2009: 174), kjer avtorice konkretno navedejo primere izražanja tvorčeve namere (*prosim za ...*, *naslavljam prošnjo ...*) in alinejno navedejo podatke, ki sodijo v jedro prošnje, s čimer nakazujejo tudi, da vsaka alineja predstavlja svoj odstavek oziroma obvezno vsebinsko enoto.*

¹⁹ Tudi Križaj Ortar idr. 2019.

²⁰ Zapis na lastno pobudo ni v nasprotju z navedbo, da je prošnja odzivno besedilo. Tvorec prošnje se na lastno pobudo na kaj odziva.

5 Gradniki bralne pismenosti

Gradniki bralne pismenosti predstavljajo izhodišča za razvijanje in vrednotenje bralne pismenosti pri posamezniku, posameznici. »Bralna pismenost (osnova za razvoj potencialov posameznic in posameznikov) je stalno razvijajoča se zmožnost, ki jo izkazuje posameznica/posameznik« (Gradniki bralne pismenosti, Delovno gradivo, ZRŠŠ, 2018) prek naslednjih gradnikov: 1) motiviranost za branje, 2) razumevanje koncepta bralnega gradiva, 3) glasovno zavedanje, 4) besedišče, 5) tekoče branje, 6) razumevanje besedil, 7) odziv na besedilo in tvorjenje besedil ter 8) kritično branje. Vsak posamezni gradnik ima elemente, njihov razvoj pa se kaže v različnih ciljnih oziroma načinih, s katerimi posameznik ali posameznica izkazuje svojo bralno pismenost. Tu nas zanima le gradnik razumevanje besedil. Ta gradnik ni odvisen le od razumevanja konkretnega besedila, temveč tudi od bralčevega besedišča, izkušenj, enciklopedičnega in predmetnega znanja in motiviranosti za poglobljeno delo.²¹ K temu gradniku, katerega element je prepoznavanje teme besedila in se med drugim kaže tako, da učenec, učenka odgovori na vprašanja o prebranem besedilu, lahko pristopamo zelo različno, saj lahko temo določimo zelo splošno (ljubezenska), podrobneje (najstniška ljubezen) ali zelo natančno (Bogomilina prva najstniška ljubezen). Določanje teme besedila je ena od zahtevnejših nalog, če temo želimo določiti izključno glede na konkretno posamezno besedilo. To pa zahteva tudi razumevanje komunikacijske funkcije besedila in konteksta, v katerem je besedilo nastalo. Recimo za razumevanje Prešernove epsko-lirske pesnitve *Krst pri Savici* je pomembno, da dijaki vedo, da je Črtomir prva ljubezen šestnajstletne Bogomile. Za sam koncept upiranja pokristjanjevanju ta podatek ni pomemben, je pa pomemben za razumevanje in podoživljanje Črtomirjeve in Bogomiline bolečine ob razhodu. Šele tako poglobljeno razumevanje besedila omogoča tvorjenje ustreznih in smiselnih novih (podobnih) besedil.

Bralna pismenost je stalno razvijajoča se zmožnost, ki jo izkazuje posameznica/posameznik prek gradnikov:

- 1) motiviranost za branje,
- 2) razumevanje koncepta bralnega gradiva,
- 3) glasovno zavedanje,
- 4) besedišče,
- 5) tekoče branje,
- 6) razumevanje besedil,
- 7) odziv na besedilo in tvorjenje besedil ter
- 8) kritično branje.

Ali to velja tudi za neumetnostna besedila? In kako v prejšnjem poglavju navedene opredelitve zahvale, vabila, opravičila in prošnje spodbujajo razvijanje gradnikov bralne pismenosti, in sicer gradnika razumevanje prebranega in odziv na prebrano in tvorjenje besedil? Enako poglobljeno kot pristopamo k interpretaciji umetnostnega besedila lahko pristopamo tudi k interpretaciji neumetnostnega. Torej tudi k branju opredelitev izbranih besedilnih skupin. Če bi učenci te opredelitve brali z razumevanjem, bi zelo verjetno sami našli nedoslednosti in morebitne neustreznosti, saj v procesu socializacije in dnevne jezikovne interakcije pridobijo dovolj znanja, da intuitivno vedo, kaj je za neko besedilno skupino normalno, ustrezno in kaj ne.

6 Sklep

Besedilo je poskus, da bi z ubesedenim kaj dosegli. Kot tako je koherentna celota jezikovnega komuniciranja, ki ima prepoznavne komunikacijske funkcije, skladno s katerimi tvorec besedila izbere tematiko in oblikuje besedilno strukturo, ki je zveza relacij med stavki oz. propozicijami, ki tvorijo besedilo. Vidiki opazovanja besedila so merila besedilnosti, ti pa so materialnost, medijskost, medbesedilnost, funkcionalnost in celostnost.

Besedila glede na skupne značilnosti skupinimo. Tako so besedilne skupine množice besedil, ki imajo glede na določene kriterije skupne značilnosti. Kadar opazujemo skupne

²¹ To izrecno izpostavljajo tudi pripravljavci gradnikov bralne pismenosti, ko v uvodu navajajo, da se vsak gradnik razvija kot del celote in da se pri razvijanju gradnikov upošteva razvoj, predznanje, potrebe in posebnosti posameznika, posameznice.

Enako poglobljeno kot pristopamo k interpretaciji umetnostnega besedila lahko pristopamo tudi k interpretaciji neumetnostnega.

značilnosti besedil le na ravni jezika, govorimo o besedilnih tipih, kot so zahvala, prošnja, vabilo. Kadar pa poleg teh značilnosti opazujemo še delovanje in učinkovanje besedil znotraj komunikacijskega področja ali kadar opazujemo značilnosti besedil kot rezultatov družbene in jezikovne dejavnosti posameznika, govorimo o besedilnih vrstah, kot je prošnja za odobritev daljše odsotnosti od pouka, prijava na poletno nogometno šolo, ambulantni karton ipd.

Analiza opredelitev izbranih besedilnih skupin (zahvala, vabilo, opravičilo in prošnja) kaže na potrebo po sistematizaciji obravnave besedilnih skupin v izobraževalnem procesu, kar bi omogočilo tudi razvijanje gradnikov bralne pismenosti, zlasti gradnika razumevanje besedil ter gradnika odziv na besedilo in tvorjenje besedil.

Namen prispevka ni s prstom pokazati na avtorje in avtorice učbeniškega in priročniškega gradiva, ki so bili primorani, da o besedilnih skupinah, natančneje besedilnih tipih, ki jih pogosto tvorimo ali interpretiramo, napišejo bistveno in značilno, temveč spodbuditi učitelje, učiteljice, da skupaj z učenci in učenkami odkrivajo značilnosti besedilne skupine in z zgledom učijo branja z razumevanjem ali kritičnega (ne le v smislu ideologij) branja (gradnika bralne pismenosti). To bo omogočilo tudi več sodelovanja med učiteljem in učenci ter med učenci oziroma postopoma se bo začelo oblikovati inovativno učno okolje, v katerem se bodo učenci in učitelji počutili varno in motivirano za delo. Dodatno motivacijo za raziskovanje besedilnih skupin lahko predstavlja tudi dejstvo, da družbene in kulturne spremembe bistveno vplivajo na spremembe značilnosti besedilnih skupin, kar se lepo kaže pri besedilni vrsti prošnja/prijava/vloga za zaposlitev na delovnem mestu xy ali besedilni skupini pogovarjanj prek telefona ali aplikacij.

Naj za konec poskusim odgovoriti še na dilemo, izpostavljeno v naslovu prispevka, kako določiti besedilno skupino, če je zapisano: *prosim za objavo prispevka in se vam vnaprej zahvaljujem*. Glagola *prosim* in *se zahvaljevati* izrecno poimenujeta govorni dejanji, ki ju je prvoosebna tvorka z izrekanjem napravila, torej predstavljata v besedilo vključena besedilna tipa ali kažeta na prisotnost pozivne ter povezovalne komunikacijske funkcije, ne kažeta pa neposredno na besedilno vrsto, ta je odvisna od komunikacijskega področja in družbene prakse, v kateri je bilo besedilo tvorjeno.

Literatura

- Austin, John, 1990: Kako napravimo kaj z besedami. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- de Beaugrande, Robert, Dressler, Wolfgang, 1992: Uvod v besediloslovje. Ljubljana: Park.
- van Dijk, Teun A., 1980: Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Gansel, Christina, Jürgens, Frank, 2007: Textlinguistik und Textgrammatik (eine Einführung). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Heinemann, Wolfgang, 2000a: Textsorte – Textmuster – Texttyp. Brinker, Klaus, Antos, Gerd, Heinemann, Wolfgang, Sager, Sven F. (ur.): Text- und Gesprächslinguistik: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. Berlin, New York; Walter de Gruyter (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; Zv. 16). 507–523.
- Heinemann, Wolfgang, 2000b: Vertextungsmuster Deskription. Brinker, Klaus, Antos, Gerd, Heinemann, Wolfgang, Sager, Sven F. (ur.): Text- und Gesprächslinguistik: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. Berlin, New York; Walter de Gruyter (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; Zv. 16). 356–369.
- Heinemann, Wolfgang, Viehweger, Dieter, 1991: Textlinguistik (eine Einführung). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

- Jakobson, Roman, 1996: Lingvistični in drugi spisi. 1. ponatis. Ljubljana: Inštitut za humanistične študije.
- Jesenšek, Vida, 2000: Frazeologija in horoskop pri pouku nemškega jezika. Vestnik 34/1–2. 35–42.
- Katnić-Bakaršič, Marina, 1999: Lingvistička stilistika. Budimpešta: Open Society Institute.
- Krajnc Ivič, Mira, 2010: Jezikovno-vedenjski vzorci opravičevanja v slovenščini. Slavistična revija 58/1. 133–147.
- Krajnc Ivič, Mira, 2015: Kohezivno-konektorska sredstva v besedilih, nastalih v predvolilnih obdobjih. Slavistična revija 63/3. 269–283.
- Krajnc Ivič, Mira, 2017: Opredeljevanje besedilnih vrst v učbenikih za slovenski jezik od osamosvojitve dalje. Jesenšek, M. (ur.) Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo – ob 80-letnici Jožeta Lipnika. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. (Mednarodna knjižna zbirka Zora; 119). 116–133.
- Krajnc Ivič, Mira, 2018: Besedilne vrste v slovenskem besedilosloju. Jezik in slovstvo 63/2–3. 75–86, 276.
- Krajnc Ivič, Mira, 2018: Na kratko o besedilnih vrstah. Ulčnik, N. (ur.): Slovenščina na dlani 1. Maribor: Univerzitetna založba univerze.
- Krajnc Ivič, Mira, 2020: Obravnava besedil: merila za razlikovanje med besedilno vrsto in besedilnim tipom. Slavistična revija (v tisku).
- Projekt OBJEM, 2018: Gradniki bralne pismenosti (Delovno gradivo). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Starc, Sonja, 2011: Stik disciplin v besedilu iz besednih in slikovnih semiotskih virov. Kranjc, S. (ur.): Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja 30. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 433–440.
- Searle, John R., 1976: A Clasification of Illocutionary Acts. Language in Society 5/1. 1–23. [uporabljeno 2019-12-04] Dostopno na URL: <http://www.jstor.org/stable/4166848>.
- Toporišič, Jože, 2004: Slovenska slovnica. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Verschueren, Jef, 2000: Razumeti pragmatiko. Ljubljana: Založba *cf.
- Wodak, Ruth, de Cillia, Rudolf, 2006: Politics and Language: Overview. Encyclopedia of Language & Linguistics. Second edition. Vol. 9. Amsterdam [etc.]: Elsevier. 707–719.

Viri

- Golob, Andreja, 2016: Merila določanja besedilnih vrst v učbenikih od leta 1990 do danes. Diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta. Dostopno na: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=64152> (14. 1. 2020)
- Križaj Ortar, Martina idr., 2005: Na pragu besedila 3. Učbenik za slovenski jezik v 3. letniku gimnazij, strokovnih in tehniških šol. Ljubljana: Rokus.
- Križaj Ortar, Martina idr., 2011: Na pragu besedila 4. Učbenik za slovenski jezik v 4. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. 2. izdaja. Ljubljana: Rokus Klett.
- Križaj Ortar, Martina idr. 2019: Na pragu besedila 1: izdaja s plusom. Učbenik za slovenski jezik v 1. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. 1. izdaja. Ljubljana: Rokus Klett.
- Vogel, Jerica idr., 2013: Slovenščina 2: z besedo do besede. Učbenik za slovenščino – jezik v 2. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. 2. ponatis. Ljubljana: Mladinska knjiga.